

ТЕМА. Із України линуть журавлі... *Новела «Камінний хрест» - психологічне розкриття теми еміграції. Ідея нерозривної єдності Івана Дідуха з рідною землею.*

МЕТА: розкрити ідейно-художній зміст новели «Камінний хрест», схарактеризувати образ головного героя – Івана Дідуха, розкрити символічні образи; розвивати вміння учнів висловлювати своїх думки з приводу прочитаного; формувати в учнів внутрішнє переконання в тому, що людина по-справжньому буває щасливою тільки на своїй землі.

ТИП УРОКУ: урок сприймання і засвоєння нових знань.

ОБЛАДНАННЯ: портрет В. Стефаніка, репродукція картини В. Касіяна «На Краківському вокзалі», фото «Камінний хрест», поставлений С. Дідухом, пісня на слова Б.Лепкого «Чуєш, брате мій», мультимедійний проектор.

**Чи кожен здатний винести свій хрест,
Ще за життя не лігши в домовину**
В. Стефанік

**Страшно сильно пишете Ви.
Так, якби-сьти витесували потужною
рукою пам'ятник для свого народу...
Гірка, пориваюча, закривавлена поезія Ваша,
котру не можна забути...**
О. Кобилянська

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотиваційний етап

1. З'ясування емоційної готовності до уроку

2. «Аутотренінг»

Я- кмітлива, розумна людина
Я буду працювати на результат
Я досліджую, думаю, замислююся
Ми цінуємо здобутки інших
Ми завжди допомагаємо один одному

2. Актуалізація опорних знань і суб'єктивного досвіду

«Мікрофон»

- Що ви можете сказати про В. Стефаніка — людину і митця? (слайд 1)
- Скільки новел написав В. Стефанік? Це мало чи багато?
- (Справді, цінується спадщина не в тому, скільки творів є в ній, а які вони за змістом і як написані. Василь Стефанік написав стільки не тому, що забракло хисту. Він віддавався творчості сповна, був неймовірно вимогливим до слова, а це вимагало титанічної праці. Чи кожному письменникові казали: «Не пиши так, бо вмереш». Звичайно, ні.

Б. Лепкий згадував:

«Та робота коштувала йому багато сил. Як писав, то ходив марний, ніби сам переживав те все, що пише. Не тим ставав. Маломовним, скупченим у собі, робив враження хворого чоловіка. Не малі твори, як він давав, могло йому вистачити сил і нервів, на велику повість – ні. Гадаю, що й читачеві також...»

Але, мій Боже, бувають всякі несподіванки в світі, а світі мистецького творіння також. Міг і Стефанік написати повість. Та не нарікаймо, що не написав. Ціла його невеличка спадщина – це властиво одна велика повість про хлопське життя і терпіння. Невже ж нам мало того?»

- Ваше враження від прочитаного?
- Що вам особисто дав В. Стефанік для розуміння життя як такого?
(Усні роздуми)

III. Оголошення теми, мети, цілевизначення.

- Звучить пісня Б. Лепкого «Чуєш, брате мій». (слайд 2)

Учитель: Здається й кам'яне серце здригнеться, коли почує цю пісню. Стільки в ній невимовного болю, глибокого відчаю. Чому так печально звучить журавлине курликання?

Журавлі відлітали у вирій. Відлітали, щоб ніколи не повернутися. Безмежна туга і печаль розноситься по світу від того плачу журавлиного. І ось уже більше століття минуло тому, здається, вічному і безконечному пташиному лету, а зранене серце щемить і тужить; і скочується пекуча скорботна сльоза у роз'ятрене серце матері – України. Для неї однаково дорогі всі її діти, де б вони не жили. І неможливо виміряти, осягнути її, нашу і їхню тугу. Хто ж ті журавлі, що не змогли дочекатися весни на Батьківщині, відлетіли у вирій і так надовго там залишилися? Це наша українська родина, розкидана по Америці, Бельгії, Бразилії, Канаді, Новій Зеландії. Та хіба перелічиш всі її притулки?

(слайд № 3)

**Живуть землі співучої сини
В Америці, Канаді й Аргентині.
Їм сняться рідні села і лани,
І очі мавок, незбагненно сині.
Летять роки, як сиві журавлі,
Немов журба, сльоза лягла на вії,
І не дає заснути до зорі
Щемлива, наче пісня, ностальгія...**

Ця пісня болю і муки звучить не випадково, бо співає її Квітка Цісик – американська співачка українського походження, яка мріяла потрапити на Україну.

Повідомлення учня

Квітка Цісик народилася 4 квітня 1953 р. у Квінті (Нью-Йорк, США) в сім'ї післявоєнних емігрантів із Західної України Іванни та Володимира Цісиків. Батько Квітки був скрипалем, музичну освіту здобув у Львові, з 1942 р. по 1944 р. був концертмейстером Львівського Оперного Театру, а після еміграції викладав в Українському музичному інституті в Нью-Йорку. Саме батько вчив її грати на скрипці ще з п'яти років. З дитинства Квітка дуже любила співати. 1983 р. Квітка з матір'ю відвідали Україну, тоді її пісні ще заборонено було крутити по радіо, дуже мріяла дати серію концертів вже на незалежній Україні. Але 1998 року Квітка зів'яла, не доживши до свого дня народження, 4 квітня, кілька днів. Рак грудей - хвороба, що забрала і її маму, і сестру. (слайд № 4)

- Яка ж сила примусила розійтися наш український народ по світу? Яка ж сила змогла розбити долю наших братів-українців?

Ще будучи студентом Краківського університету Стефаник стає свідком першої хвилі української еміграції. Запеклися в мозку і серці страдницькі обличчя тих, хто назавжди відправлявся на чужину під тужливий стогін-спів.

Наш урок має загадкову назву “В Україну линуть журавлі”... Мабуть, ви уже зрозуміли, про які журавлі піде мова на сьогоднішньому уроці.

Відкрийте зошити запишіть число, класна робота і тему (на слайді № 5)

Епіграфом до нашого уроку стануть слова Василя Стефаника:

**Чи кожен здатний винести свій хрест,
Ще за життя не лігши в домовину**

Проблемне питання уроку:

«Еміграція – це зрада чи необхідність, прагнення людини до самореалізації»

-Розпачливе волення тисяч душ кліщами давило серце В. Стефаника, щоб потім вихлюпнути слізьми кривавий “Камінний хрест”. (слайд 6)

Минають роки і століття, відходять у небуття покоління людей, змінюються їхні вірування і звичаї, а “Камінний хрест” не перестає хвилювати нас драмою людського серця. Чому? Риторичне запитання, чи не так?

Метод «Вільний мікрофон»

- Як ви розумієте значення вислову «нести свій хрест»?

У Альбера Камю є поезія “Привид хрестів”, у якій ідеться про те, як один чоловік роздумував над своєю важкою долею. Одного разу йому приснився сон, що опинився він посеред дивовижної галявини, де було багато хрестів. І тут підходить до нього Господь і каже: “Ти хотів легкого хреста, он – бачиш, скільки їх, іди і вибери один по своїй ноші.”. Ходив чоловік, придивлявся до них, бачив

дивовижної краси хрести золоті і срібні, але жоден з них не підходив йому. І раптом трапився йому маленький дерев'яний. Зрадив чоловік, бо якраз по ньому був цей хрест. А коли добре придивився, то побачив там своє ім'я.

Отже, кожен у цьому житті несе свій хрест. Велетням духу роковано впродовж усього свого життя нести хрест вселюдської муки. Стефаніків хрест аж почорнів з розлуки бо пустив він свою душу в душу народу. І людський біль цідився крізь його серце і ранив до крові, застерігаючи: “ Не пиши так, бо вмреш”. Він писав тяжко і страшно, ніби витесував потужною рукою пам'ятник своєму народу. А з його роз'ятреної душі сочилася, темна, як кров, поезія болю, котру навіть хотів би забути, та не годен.

“Волів би-м дохтором стати й від смерті людей рятувати, ніж всі людські муки на папір згортати й серцем народним голосити, знаючи, що ліку й ради на це нема”, - плакав Василь над домовиною свого батька.

Наш урок можна назвати ще «уроком -історичної правди», бо В. Стефанік, творчість якого ми зараз вивчаємо, у своїх творах “дбав про правдивість кожної деталі”. Він писав тяжко і страшно, ніби витесував потужною рукою пам'ятник своєму народу (за О. Кобилянською)

II. Актуалізація опорних знань і умінь учнів

1. Робота зі словником літературознавчих термінів. (слайд 7)

Словничок нових понять :

Діаспора (з грец. – розсіювання) – розсіювання по різних країнах народів, вигнаних за межі завойовниками.

Міграція – переселення народів у межах однієї країни в іншу.

Імміграція – в'їзд чужоземців до будь – якої країни на постійне проживання.

Еміграція – переселення із своєї Батьківщини в іншу країну, зумовлене соціально – економічними, політичними або релігійними причинами.

У творчості В. Стефаніка відчуваються риси нової творчої манери, напряму — модернізму, зокрема експресіонізму.

Експресіонізм (від франц. expression — вираження). На межі XIX-XX ст. в європейському малярстві, а згодом і в музиці та літературі на противагу імпресіонізму утверджується новий стиль — експресіонізм. До найвизначніших експресіоністів належали художники: голландець Ван Гог, француз Поль Сезанн, Поль Гоген, німецький композитор Ріхард Штраус, австрійський письменник Франц Кафка. В українській літературі цей стиль започаткував Василь Стефанік.

Експресіоністи виробляють новий тип психологізму, вони намагаються не атомізувати, розщеплювати психіку людини, а знаходити спільну основу (частку Творця) в людині, рослині, тварині — в усій природі. Експресіоністи висували перед собою завдання проникнути не в реальний світ речей і явищ, а у світ незримий, духовний. (слайд 8)

Основні ознаки експресіонізму: (слайд 8)

— увага до простих характерів;

— прагнення віднайти першовитоки, корені зла в людському суспільстві;

— заглиблення у проблему вини і кари;

— дослідження сенсу страждання і смерті людини;

— висвітлення протилежних понять «прекрасне — потворне»;

— захоплення ідеєю всезагального взаємозв'язку всього суцього.)

Творці цього літературного стилю відродили давню істину: не можна навіть квітку зірвати, щоб при цьому не стривожити зорі, бо весь Космос є нерозривною цілісністю.

Так само, як кинутий у воду камінь збурює увесь ставок, так Іван з конем, працюючи, залишає за собою.

IV. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя

До Русова, батьківщини Василя Стефаніка, «як і до інших духовних центрів нашої землі, ідуть літературні паломники з усієї України, з цілого світу. Припадають серцем до зболеного Стефанікового слова і п'ють цілющу воду зі Стефанікової криниці — тієї, що й досі стоїть у його затишному обійсті. Звідти, де стоїть оселя письменника, видно, мов на долоні, всеньке село. А на горбі, вдалині, бовваніє камінний хрест,— той, який дав назву одній із найкращих новел Василя Стефаніка.

«Камінний хрест» — єдиний відгук Стефаникового серця на трагічні для українського народу події, що відбувалися в його краї наприкінці XIX — початку XX століття. Але який?..» (Н. Горик) (слайди 9- 13)

Тим, хто відвідає рідне село письменника Русів на Івано-Франківщині, земляки обов'язково покажуть на одному з високих пагорбів кам'яний хрест, що його поставив бідняк Дідух перед від'їздом до Канади

Запитання

- - Які почуття переживали ви під час читання новели «Камінний хрест»? (слайд 14)
- Що вас найбільше вразило?

2. З'ясування історичної основи твору

- - Пригадайте з попереднього уроку, які картини бачив В. Стефаник на Краківському вокзалі і про що він писав О. Кобилянській у 1899 році?

Зачитування уривка з листа :

« Нині досвіта на двірці краківським було 800 душ емігрантів... Насамперед виділи би-сте сотки синіх, спечених губів, потім кололи би Вас у серце різнобірві очі діточі — попідпухали, як коли би синявою водичкою намокли. Далі виділи би-сте тисячі брудних висохлих ярочків по лицях від сліз, а далі чули би-сте захриплий голос бесіди руської... Чули би-сте, як багато маленьких чобіток гримас по камінню,— се перші чобітки у хлопців і дівчаток; йдуть, говорять «очима» і оглядаються все на чобітки, що ніколи не мали.

Потім ще виділи би-сте, як мами бігають з плачем за пропавшими дітьми, як їх пани штурхають, як вони ридають. Виділи би-сте, як вони сідають до вагонів, як силоміць пхають бабів і замикають у возах, сидя під самим верхом, бо насподі пакунки. Поїзд рушає, жінки і чоловіки чіпляються єго, поліція і жандарми відкидають їх, як галушки, а вікна в поїзді розпадаються і кавалками спадають на пероні. На пероні лишаються жінки без чоловіків, діти самі без родичів і чоловіки без жінок.

Шалений плач, ломання рук і прокльони.»

Обговорення репродукції картини В. Касіяна «На Краківському вокзалі. 1899 р.»

(слайд 15)

Запитання

- Що спільного в картині й цьому листі? (Опис зовнішності дітей і дорослих; обстановка, про яку йдеться в листі, ніби скопійована на полотно).
- Що ви бачите на другому плані картини? (В одній із постатей людей можна пізнати самого Стефаника. Його охопив біль, на обличчі — відчай і співчуття. Василь Стефаник розуміє безвихідь, у якій опинилися люди, але нічим не може їм зарадити. Це гнітить його.)

2. Слово вчителя

Я дуже б хотіла, щоб ви на сьогоднішньому уроці зрозуміли психологію галицького селянина к. XIX – п. XX ст., а також прослідкували за змінами душевного стану емігранта, наростанням болю, туги, розпачу через трагедію розлуки з рідною землею. Детальніше розкриємо внутрішній стан головного героя, пов'язаний із переселенням до Канади, з'ясуємо причини еміграції, попрацюємо над особливостями образів – символів у новелі «Камінний хрест»

3. Виступ експертів з історії та географії про причини еміграції. (16- 20)

1. Суспільно-політичне життя галицьких українців наприкінці 19 ст. було ознаменоване ще однією цілковито новою подією, яка мала важливий вплив на національний рух. Ідеться про початок масової еміграції українських селян до Америки, здебільшого до Канади і США, менше — до Бразилії та Аргентини. Окрім того, селянство виїжджало на сезонні заробітки до Німеччини, Чехії, Румунії, Данії, Франції, Бельгії та у прикордонні російські губернії. Але для розвитку національного життя найбільше значила постійна еміграція. Її масштаби сильно зросли на початку 20 ст. Якщо в 1890—1900 рр. з Галичини емігрувало 78000 чоловік, то впродовж першого десятиріччя 20 ст. виїхало понад 224000 осіб. Еміграція полегшила становище селян, оскільки вона дещо пом'якшила проблему аграрного перенаселення.

Підраховано, що з 1890 по 1913 р. число емігрантів дорівнювало майже третині всього приросту населення за цей період.

2. Гнані голодом і безземеллям, галицькі селяни поселялися на чужих землях, де виникали цілі краї, заселені українцями. Спочатку еміграція викликала почуття страху серед галицько-українських

політиків, оскільки її масовість створювала враження, що зникає головна опора національного руху — українське селянство. Але вона несподівано обернулася доброю стороною: американські емігранти і європейські сезонні робітники велику частину заощадженого заробітку переказували додому. Кінець 19 — початок 20 століття ознаменувався для Галичини посиленням еміграції внаслідок мізерної платні за 17-18-годинний день влітку, роботу «за сніп» та інші кабальні форми визиску й безправ'я.

Стефаник не раз чув скарги селян на те, що земля родить лишень три колоски: один цареві, один шинкарю, один панові й попу, а четвертого для мужика не було. «Усі вони... ноги збивали, досвітками вже по росі ходили, а четвертого колоска не доробилися». Щастя та достаток трударі сподівалися знайти за океаном.

Західноукраїнського селянина знала вся Європа. Селяни працювали на шахтах Франції, Бельгії. Уряди США, Канади, Бразилії заохочували масове переселення з-за кордону. На кінець XIX ст. українська громада в США нараховувала 200 тис. чоловік, українська громада Канади – 24 тис.. (слайди 15-18)

1. Треба сказати, що Канада займає 2 місце на американському континенті за кількістю українців, що проживають там. Значними центрами проживання українців є міста Едмонтон (60 тис. чол.) Вінніпег (35 тис. чол.)

**3. Коли почуєш ти в тиші нічний
Залізним шляхом стукотять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зітхання і гіркий проклин,
Тужливий спів, дівочії дисканти,
То не питай: Се поїзд – звідки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін?
Се – емігранти.
Коли побачиш – на пероні десь
Людей, мов оселедців тих, набито,
Жінок худих, блідих, аж серце рвесь,
Зів'ялих, мов побите градом жито.
Мужчин понурих і дітей дрібних
І купою брудні, старії фанти
Навалені під ними і при них,
На лицях слід терпінь, надій марних,
Се – емігранти. (слайд 21)**

Ця поезія Івана Франка з циклу « До Бразилії» є співзвучною з новелою Василя Стефаника « Камінний хрест»

4. Виступ експертів з літературознавства про історію написання новели. Звучить гуцульська пісня

Історія написання

Коли Василь Стефаник навчався у Кракові, йому доводилося спостерігати, як мандрують у світи його земляки – емігранти. Враження було гнітюче, розпачливе:

« Еміграція! Я бачив і ще бачив тут, на двірці, тоту еміграцію. Гонить їх голод з дому за світові води... Море сліз, ціле пекло муки!..»

Темні селяни, які ніколи раніше не були за межами свого повіту, тяжко орієнтувалися у чужому краю, ставали жертвами обману, шахрайства, не вмiли себе обстояти. Ситуація ускладнювалася тим, що емігрантами були переважно заможні господарі, які в селі мали повагу й авторитет, а, тут, у безнадійному чеканні, їх принижували, вважали « бидлом», не мали за людей.

На Краківському вокзалі, проводжаючи земляків у далеку Америку, Стефаник бачив сині, спечені губи, підпухлі від плачу дитячі очі, чув захриплі від голосінь та зойків голоси матерів.

У листі до своєї дружини Ольги Гаморак від 21 квітня 1899 року він пише:

« У п'ятницю приїхало їх 800 душ ранісінько, не вилізли з возів, але випадали, не сідали до другого поїзду, але здобували його штурмом. Жінки бігали і верещали за згубленими дітьми, урядники одного – двох мужиків силоміць пхали до воза, хоть той молив їх, що жінка з дитиною десь пропала,

а публіка дивилась на то і перестрашено питалася, що то є і хто лишився на тій землі, що емігранти покинули.»

Такі картини Стефаник часто спостерігав, вони мучили його, не давали не тільки спати, а й жити. Новела « Камінний хрест» і стала тими « муками, сльозами та кривавим криком» народу, які письменник передав через монолітний образ Івана Дідуха.

Новела була написана в лютому 1899 року. Сам письменник дуже любив цей твір. Саме в цьому творі він найбільше порушує питання еміграції.

Прочитавши новелу « Камінний хрест», Ольга Кобилянська писала Стефанику:

« Страшно сильно пишете Ви. Так, якби –сьги витесували потужною рукою пам'ятник для свого народу... Гірка, пориваюча, закривавлена поезія Ваша, котру не можна забути...»

Наприкінці 60-х – на поч. 70-х років XIX століття почався масовий рух з українських земель, якому судилося відіграти таку значну роль у житті нашого народу та народів, що приймали еміграційний потік.

Саме 7 вересня 1891 року ступили перші українці на землю країни Кленового листу. Ними були Василь Єленьок та Іван Пилипів, галицькі селяни з Несилова Івано – Франківської області, які переїхали в Канаду на пароплаві « Орегон».

Вони були перші. А за ними одна одну доганяли хвилі переселення. Прибувши до Вінніпегу, шукали за землею в Маніботі, працювали у фермерів.

На Різдво того ж 1891 року Пилипів був уже вдома. До нього підходили люди, як звичайно, розпитували: як і що?

- Тікайте звідси, тікайте, бо тут землі не маєте, а там земля. Ви тут попихачі, а там будете господарями, - говорив він.

Новела написана на основі реальних подій. Прототипом Івана Дідуха була реальна особа – русівський селянин Стефан Дідух, який дійсно виїхав до Канади і листувався з письменником. Через 36 років після написання новели Стефаник у листі до онука Стефана Дідуха писав: « Зараз по їх від'їзді я написав оповідання « Камінний хрест», де є дослівні думки Вашого небіжчика діда майже в дослівнім наведенню. Це, так сказати, мій довг, сплачений Вашому дідові в українській літературі, він, же, ваш дідусь, мав в моїй молодості великий вплив...» Письменник змінив ім'я Стефан на більш поширене Іван, а камінне поле змінив більш виразним образом безплідного горба.

Додаток №1 (До етапу « Актуалізація знань учнів»)

Робота зі словником літературознавчих термінів.

Словничок нових понять :

Діаспора (з грец. – розсіювання) – розсіювання по різних країнах народів, вигнаних за межі завойовниками.

Міграція – переселення народів у межах однієї країни в іншу.

Імміграція – в'їзд чужоземців до будь – якої країни на постійне проживання.

Еміграція – переселення із своєї Батьківщини в іншу країну, зумовлене соціально – економічними, політичними або релігійними причинами.

В історії української еміграції визначають чотири хвилі переселенського руху.

- ❑ **Перша хвиля** (кінець XIX століття — початок Першої світової війни). Емігрували до США, Бразилії, Канади, Аргентини, Австралії, Нової Зеландії. Причини еміграції: економічні, соціальні, політичні.
- ❑ **Друга хвиля** (період між Першою і Другою світовими війнами). Зумовлена поєднанням соціально-економічних та політичних причин.
- ❑ **Третя хвиля** (кінець Другої світової війни). Викликана політичними мотивами.

Четверта хвиля — так звана «заробітчанська» (з 1990 років). Причини — економічна скрута перехідного періоду в Україні

Еміграція населення Галичини, Північної Буковини, Закарпатської України була зумовлена економічними причинами:

- аграрне перенаселення;
- масове зубожіння українського населення;
- сповільнені темпи розвитку економіки;
- низький життєвий рівень;
- висока смертність та ін.

Перші емігранти з'явилися в США у 1860рр, Канаді – 1890рр.

- . Перші поселенці — Іван Пилипів і Василь Єлиняк з села Небилова, Калуського повіту в Галичині.
- . Прообразом Івана Дідуха була реальна особа – русівський селянин – Стефан Дідух.

3. Робота з текстом

Бесіда

Учні дають відповіді на запитання, посилаючись на текст.

- Перша частина новели закінчується словами: «Отакий був Іван, дивний і з натурою, і з роботою». Чому Дідух — дивний?
- Знайдіть і прокоментуйте художні деталі, які свідчать про тяжку працю Івана («...і на коні, і на Івані жили, виступала ...догори ліз кінь як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі...»; «...ліва рука Івана обвивалась сітею синіх жил, як ланцюгом із синьої сталі...»; «...ранком... і кінь, і Іван держалися крепко, бо оба відпочили через ніч...»)

I розділ

- Чому письменник зображує паралельно коня й Івана?
- Чому Дідуха звали в селі Переломаним?
- Що ви дізналися про минуле Івана?
- Чому не кидав того «тяжкого» горба, який забирав усі його сили?
- Як уплинули на Івана рекрутчина, смерть батьків і розорене господарство? Чи можемо сказати, що Дідух був сильною особистістю?
- Чи показано у творі романтичне піднесення селянина, переживання ним насолоди від праці?

Зважте, що головна ознака романтичного зображення — незвичайний герой у незвичайних обставинах.

II розділ

- Чому Іван «спросив ціле село»? Які почуття переповнюють селянина?
- Знайдіть символічні образи на початку другої частини новели. (уривок «Не договорював і не пив...» до слів «...як на утрачене щастя»). Який стан душі Івана?

III розділ

- Що стало причиною еміграції Дідуха та його земляків? Чи вірить він, що на чужині знайде щастя?
- Чим для Івана Дідуха є розлука з рідною землею? Які слова передають трагізм становища?
- Що переважило в Іванові — любов до рідного краю чи любов до дітей? Чи можемо за це осуджувати Дідуха?

IV розділ

- Як виявляється характер українського селянина в досить дивному, на перший погляд, проханні до односельців найняти службу за цілу сім'ю Дідухів?
- За що люди шанують Івана?
- Чому горб, на якому «вік свій збув», такий дорогий селянинові?
- (Іван Дідух увібрав у себе характер і мораль свого народу хлібороба, його мудрість і почуттєвість. Кожне його слово — як важка сльоза, сповнена ніжної любові до рідної землі і нестерпного болю через необхідність розлуки з нею. У камінний хрест — символ його чесного трудного життя, він вкладає все найдорожче, що мав, а може, й власне серце. Чужина потребує робочих рук, здоров'я, а рідній землі потрібні ще й людська любов і сердечність.)

V розділ

- Про що розмовляють селяни? Що їх хвилює?
- Прочитайте останній абзац. Як письменник передає душевний стан героїв? Назвіть художні деталі.

VI розділ

- Доведіть, що саме в цьому розділі психологічне напруження досягає апогею.

- Яке враження справляє танець Дідуха на односельців? Пригадайте твори українських письменників, у яких танець передає психологічне напруження героїв. (Танець Чіпки в шинку «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного танець Анни й Михайла («Украдене щастя» І. Франка); танець Івана Палійчука («Тіні забутих предків» М.Коцюбинського). Що він символізує? (Танець І. Дідуха — символ трагізму й розпачу прощання з рідним краєм)

VII розділ

Робота над образами – символами

1. Символіка новели «Камінний хрест»:

- ✓ прізвище і прізвисько; (дослідження прізвища учнем)
- ✓ щонайвищий і щонайгірший горб;
- ✓ господар і кінь;
- ✓ будяк, забитий у порепану п'яту;
- ✓ масивний кам'яний хрест;
- ✓ розвіяне листя;
- ✓ «далека могила».

2. Образи-символи:

- **Хрест** : пам'ять, доля, туга за рідною землею, печаль, смерть на чужині
- **Горб**: життя, рідна земля, важка праця, страждання, віра, надія, любов
- **Іван Дідух**: сніп, урожай, символ українського народу, основа життя, родоначальник сім'ї, землероб, достаток, щаслива доля

3. Дослідження використання діалектів у творі

Вчитель. Символічною є і назва новели «Камінний хрест». Назва неоднозначна. Що ж вона символізує? (Заслуховуються думки учнів.)

- Це масивний хрест, споруджений Іваном Дідухом на піщаному схилі як пам'ять про себе.
- Хрест — символ непосильної, нелюдської праці.
- Нести важкий хрест має, крім прямого значення, ще й переносне — мучитись.
- Селянський хрест не просто важкий — він камінний.
- Хрест пов'язаний з образом «далекої могили».

- Як ви розумієте образ-символ камінного хреста?

Іван Дідух залишив на полі, рясно политому його потом, пам'ятник по собі і своїй дружині. Йому ніби легше від того: не зникне безслідно, не розвіється, як лист по полю; пам'ять про нього залишиться на рідній землі. Камінний хрест переростає в образ-символ, що уособлює важку долю народу-трудівника. Він — пам'ятник тисячам українських селян, які так і не повернулися додому, засіваючи своїми кістями чужі землі.

4. Слово вчителя та учнів (попереднє завдання) про оцінку новели

Новела «Камінний хрест» відразу одержала високу оцінку з боку критиків.

«...Читав я Вашого «Камінного хреста»,— писав Б. Грінченко.— Прочитав я це все і поздоровив українську літературу з новим талантом із Галичини». Новелою захоплювалась О. Кобилянська (частина слів в епіграфі)

«Страшно сильно пишете Ви,— ділилася своїми враженням від прочитаного «Камінного хреста» О. Кобилянська.— Так, якбисти витесували потужною рукою пам'ятник для свого народу... Гірка, пориваюча, зкровавлена поезія Ваша..., котру не можна забути. І все хочеться її пити...

Що Вам більше про Ваш «Хрест» писати? Плакала-м та й вже».

Але найсильніше враження справив «Камінний хрест» на канадських емігрантів. Про це розповів у листі до В. Стефаніка у 1924 р. Мирослав Ірчан:

«Читаю оповідання Стефаніка «Камінний хрест». Якби був знав, й не читав би. Бо плач по хаті, такий плач, що — як каже Стефанік — надб'іг, як вітер, що з помежи острих мечів повіяв. А тяжко дивитися, як сиві голови хиляться додолу і старі очі плачуть. Чого ж вони плачуть?

Я знаю. Вони згадують себе. Вертаються в ті давні літа, як вибиралися за море по щастя. Вони свідомі того, що безслідно пропали дні юності і надій. На руках мозолі, і на серці мозолі, і бідні вони. Бо для людського горя й нужди законів нема. Ні тут, ні там».

Справді, українських емігрантів чекала невідомість, а Україна навіки втрачала сотні тисяч розумних і талановитих дітей. І це була трагедія. Ви можете заперечити, що багато українців досягло на землях Америки високого рівня добробуту, значного суспільного становища. Та це лиш поодинокі випадки. А ще інший бік цього: чи були вони щасливими, як ви вважаєте?

Що символізує образ Івана Дідуха?

Підсумок учителя

Образ Івана Дідуха — це образ цілого народу нашого, що хоче власним трудом заробити собі і своїй родині добробут, завітчати врожайми рідну землю, щоб була вона не мачухою, а рідною матір'ю. Трагедія Дідуха — трагедія всього краю, що несе камінний хрест нестатків і відчаю. Та кожен емігрант, як і Дідух, знає, що чужа земля — «далека могила», бо рветься ота невидима пуповина якою український селянин (та й кожен українець!) з'єднаний зі своєю землею, з краєм, де народився й виріс. Саме тому треба творити щастя на своїй прабатьківській землі.

V. Закріплення

У чому новаторство В. Стефаніка?

В. Стефанік не розглядає економічних відносин у селі, не розповідає про долю емігрантів. Він акцентує увагу на душі героїв, почуттях, душевних муках селянина, викликані розлукою з селом, тобто на внутрішньому світі героїв. Мова героїв уривчата, «нервова», фрази динамічно-експресивні, є багато образів-символів. Ці ознаки зближують твір з явищами європейської прози, які дослідники відносять до експресіонізму.

VI. Підсумок

Рефлексія :

Міні – диспут

- Еміграція була порятунком чи тільки пошуком порятунку?
- Чи є камінний хрест пам'ятником українській нації?
- Еміграція – це зрада чи необхідність, прагнення людини до самореалізації?
- Як на вашу думку, склалася доля Івана Дідуха, що є прототипом Стефана Дідуха?

Документальні дані свідчать, що Стефан Дідух, прототип Івана Дідуха, приїхав до Канади навесні 1899 року і прожив там 12 років, але туга за рідним краєм не минала. Помер він 29 січня 1911 року в місцевості Гіллі Ярд на 75 році життя. Тіло його поховане на чужині, а душа залишилася в Україні, біля отого камінного хреста.

Вчитель. Це було наприкінці 19 — поч. 20 ст. Що ж змушує наше населення емігрувати сьогодні, які причини виникли у 21 столітті, що змусили націю залишати свій рідний край?

Експерти із сучасної літератури (презентація)

На початку 90-х років в Україні склалося тяжке економічне становище. Багато фабрик і заводів почали затримувати виплату заробітної плати, а деякі підприємства і зовсім закривались. Ці причини і ще багато інших змусили наших земляків покинути рідну землю і сім'ю, шукати більшого заробітку за кордоном. Цими країнами стали Італія, Португалія, Греція, Іспанія...

Нелегка доля чекала заробітчани за кордоном — приниження гідності, зневага, торгівля людьми, використання людей тільки як дешевої робочої сили.

Про те, як живеться нашим землякам за кордоном, які труднощі їх супроводжують і який вони відчувають душевний біль за рідною Землею, за сім'ями, за друзями, можна зрозуміти з творів наших письменників – сучасників: Надії Семенович «На паперті Колізею», Ореста Березовського «Інтернаймичка», Марії Матіос «Армагедон уже відбувся».

- «Моє ставлення до сучасних емігрантів-українців».
- Чи можна назвати твори В. Стефаніка оптимістичними?

Слово вчителя

Багато хто називав Стефаніка «поетом загибаючого села». Письменник на таке відповів: «Я писав те, що серце співало... Кажуть, що я песиміст. Але це неправда. Я оптиміст. Я представив ваше темне життя і представив вам темний настрій. І все те страшно, що є в ньому, а що так болить мене, писав я, горіючи, і кров зі сльозами мішалася. Але коли я найшов у ваших душах такі слова, що можуть гриміти, як грім, і світити, як зорі,— то це оптимізм».

Можливість виїзду за кордон для багатьох сімей стала важливою складовою стратегії виживання сьогодні. Багато людей доля закинула за межі України. Але вони ніколи не забувають рідну землю і думками завжди линує до неї.

... Присвячую цей вірш усім, хто знесилений щоденними проблемами життя в Україні... , хто намірється закрити очі й бігти з рідної землі, яка, власне, тепер потребує кожного, щоб допомогти їй у такий важкий час. Прочитайте цей вірш і самі побачите, що у кожного з нас, хто проживає так далеко від України, є чи не найтяжчий камінь – туга за всім, що є рідне. Не залишайте Неньки в біді, бо совість, як і перша любов, завжди про себе в біді нагадає.

Вірш

Ти, друже далекий, не знаєш
Про тугу безмежну мою,
Не чуєш, як серце ридає,-
За чим, я тобі розкажу:
Ридає воно за літами,
Проживши отут, в чужині,
Ридає, що рідний край не з нами,
Що роки злетіли в журбі...
Живу, а душа вся німіє,
Бо тут – навіть сонце не те!
І небо не те – хоч синіє,
Холодне якесь, не моє...
Як десь я побачу калину,
Що квітне в канадськiм саду,
Згадаю мою Україну
Й непрошену витру сльозу...
Мій друже, шануй Батьківщину,
Вона, як життя, є одна!
Люби свою рідну Україну –
Багата чи бідна вона

Летіть, летіть, нестримні журавлі,
Через усі держави і кордони,
Несіть привіт від рідної землі
Усім, хто в неї вірив безборонно,
Усім, хто зміг у серці зберегти
І землю ту, і мову ту єдину,
Хто крізь усі негоди і світи
В собі проніс любов до України.

VII. Оцінювання і самооцінювання

VIII. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал за підручником, упорядкувати записане на уроці.
2. Скласти тестові завдання за життям і творчістю В. Стефаніка.

Додаток

Походження прізвища Дідух

Прізвище Дідух походить від прізвиська ,яке означає «лялька із сіна»

(дідух,дід,коляда,колядник,дідок) Дідух – це дідівський дух , дух предка, в українському фольклорі – це українськеа прикраса ,символ врожаю, благополуччя ,багатства, безсмертя предків, оберіг роду .Не виключено , що таке прізвище могло дане бути селянинові , який працював на полі , а саме той , який косив сіно чи ж цілителью , який виготовляв таку ляльку в якості талісмана. Дідух – сніп,

урожай, землероб, достаток, щаслива доля. Це те, чого не вистачало Івану та його родині. Це те, за чим він відправився у далеку дорогу – дорогу в один кінець.

Перший розділ — це живописний портрет Івана Дідуха з авторськими екскурсами в його біографію. Щось незвичне в художній практиці Стефаніка, хоч далеко і нове. Досить згадати, якими невичерпно багатими були творці народної поезії, чи такі майстри художнього портрета, як М. Коцюбинський, Марко Черемшина в зіставленні зовнішності героя зі світом природи, а саме таке зіставлення і становить типологічну ознаку живописного портрета, «Дід підвів мале, як грудочка сухої землі, лице, аби його діти били. Лице металося, гейби розсипалося, а сухі руки моцували курмей. Увесь дід задрожав дознаки так, як старий підрубаний дуб, що має скотитися стрімголов у пропасть, аби там зігнати».

Портрет свого персонажа Стефанік подає у зіставленні з конем. «Відколи Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, відтоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у під-руку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею і нашильник, а на себе Іван накладав малу мотузяну шлею. Нашильника не потребував, бо лівою рукою спирав, може, ліпше, як нашильником. То як тягнули снопи з поля або гній у поле, то однак і на коні, і на Івані жили виступали, однаково їм обом під гору посторонки моцувалися, як струнви, і однак з гори волочилися по землі. Догори ліз кінь як по леду, а Іван як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі. Згори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь провину, а ліва рука Івана обвивалася сітею синіх жил, як ланцюгом із синьої сталі».

Таке зіставлення красномовно свідчить про виснажливу працю селянина, по-друге, набуває символічного значення: людина доведена до стану робочої худоби, ба навіть гіршого.

Після десятирічного перебування у війську Іван повернувся додому. Батьків не застав. Вони померли, залишивши у спадок хатчину і горб «щонайвищий і щонайгірший над усе сільське поле». На нього витратив Дідух молодечу силу, на ньому скалічився, постарів і став господарем. Не багатцем, але свій шматок хліба був. А тепер, на старість літ, господарство, налагоджене такою каторжною працею і неймовірними зусиллями, Дідух добровільно залишає.

Наступні шість розділів містять у собі цілий комплекс складних почуттів героя, формуючи найголовніше — трагізм розставання з рідною землею. Кожний розділ готує й обґрунтовує перехід до наступного, створюючи картини безперервних змін душевного стану Дідуха.

Пройнятий страшною тугою, Дідух почував себе як камінь, викинутий хвилиною на берег. Та й весь він неначе закам'янів. Дивиться отупіло поперед себе і нікого не бачить. Механічно частує гостей, підтримує загальну розмову, заспокоює дружину і... зривається. «Озміть та вгатіть ми сокиру отут у печінки, та, може, той жовч пукне, бо не витримаю! Люди, такий туск, такий туск, що не памнетаю, що си зо мною робить!»

Причину тої туги Іван пояснює людям у третьому розділі: це любов до рідної землі й вимушена розлука з нею. Намагаючись розвіяти сумний настрій Івана, сусіди розраджують: «То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до голови не припускайте... За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народу здержіти та й кількі біді вітримати. Мужик не годен, і вона не годна, обоє вже не годні. І саранчі нема, і пшениці нема. А податки накипають, що-с платив лева, то тепер п'єть, що-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой, ззолили нас, так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хіба лиш тікати».

У цих словах розради страшна правда селянського життя й еміграції. Особливої надії на краще життя за океаном у селян немає. Недаром Дідух прощається з дружиною перед людьми, як на смерть, і ставить хрест, ніби заживо ховаючи себе. «Хотів-єм кілько памнетки по собі лишити», — несміливо признається Дідух краянам. Йому стало легше: і від того, що виповів людям свою сердечну таємницю, і від обіцянки односельчан доглядати той хрест. Не зникне безслідно, не розвіється, як лист по полю, пам'ять про нього в людей. І це найважливіше.

Туга поступово огортає і старого Михайла. Разом із Іваном він співає пісню про загублені на кленовому мості літа молодії. «Ловилися за шию, цілувалися, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова вимовити, лиш: «Ой Іванку, брате!», «Ой Михайле, приятелю!».

Психологічне напруження досягає апогею в шостому розділі. Ним пройняті вже всі присутні. Побачивши подружжя Дідухів у «панському» одязі, «ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвалася, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач».

Не пам'ятаючи, що робить, Іван «ймив стару за шию і пустився з нею в танець... Люди задервіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук». Прийшов до тями, коли побачив хрест (сьомий розділ).

Усі епізоди новели — (прощання, сповідь, жалібний спів, божевільний танець) підпорядковані головному завданню — розкриттю теми народної недолі, людського горя й водночас сподівань трудівників на краще майбутнє.

Життєва доля Івана Дідуха — трагічна. Усі його зусилля змінити життя, покращити його закінчуються безрезультатно. Ніби нічого й не сталося. Подія відбулася, але нічого не змінила. Хіба що збільшилась туга за батьківською хатою, сусідами, селом. Спів Івана й старого Михайла, в якому слова йшли, «як жовте осіннє листя, що ним вітер гонить по замерлій землі, а воно раз на раз зупиняється на кожному ярочку і дрожить подертими берегами, як перед смертю» — підсилює тему народної драми, нездійснених поривів і стремлінь, марно втрачених сил молодості. І цей сумний спів старими мозолистими голосами стає алегоричним виразом народного горя і страждань. Новела «Камінний хрест» багата на символічні деталі й образи. Це стосується насамперед камінного хреста, що символізує нестерпні муки й терпіння не тільки Івана Дідуха, а й всього народу, який хилиться під кам'яною вагою гніту, але не падає. І не впаде. Витримає, як витримав Дідух, самотужки висадивши хрест на горб.

Символічність новели (викинутий на берег камінь, могила — Канада, камінний хрест) ліризує її, наповнює внутрішньою силою, що дихає людяністю і любов'ю.

Новелу написано на основі реальних подій. Прообразом Івана Дідуха була реальна особа — рухівський селянин Стефан Дідух, який дійсно виїхав до Канади і листувався з письменником. Через 36 років після написання новели Стефанік у листі до онука Дідуха писав: *«Зараз по їх від'їзді я написав оповідання «Камінний хрест», де є дослівні думки Вашого небіжчика діда майже в дослівнім наведенню. Це, так сказати, мій довг, сплачений Вашому дідові в українській літературі, він, же, ваш дідусь, мав у моїй молодості великий вплив...»* Письменник змінив ім'я Стефан на більш поширене Іван, а камінне поле підмінив більш виразним полем безплідного горба.

Документальні дані свідчать, що Стефан Дідух приїхав до Канади навесні 1899 року і прожив там 12 років, Але туга за рідним краєм не минула. Помер він 29 січня 1911 року. Тіло його поховали на чужині, а душа залишилася в Україні, біля отого камінного хреста. щастя на своїй прабатьківській землі.

